

Verlag bijeenkomst 'De toekomst van de wetenschapsjournalistiek', 3 september 2015

Door Iris Korthagen

'Wetenschapsjournalisten vertalen, filteren én duiden wetenschappelijke kennis voor hun lezers, luisteraars en kijkers. In een samenleving die zo wordt gedomineerd door wetenschap en technologie als de onze, is dat ontzettend belangrijk. Belangrijker dan veel journalisten misschien zelf beseffen.'

Zo opent Gerdi Verbeet, voorzitter van het Rathenau Instituut, de jaarlijkse Nazomerborrel voor relaties, dit jaar in het teken van de toekomst van de wetenschapsjournalistiek. Onder de 145 aanwezigen veel wetenschapsjournalisten en communicatiespecialisten, beleidsmakers, universitair onderzoekers en het D66-Tweede Kamerlid Stientje van Velthoven.

Melanie Peters, directeur van het Rathenau Instituut, benadrukt dat we hier in Nederland en Europa, een traditie hebben van publiek debat over de risico's van nieuwe technieken en wetenschappelijk onderzoek. Heel belangrijk, want veel mensen in andere werelddelen komen daar simpelweg niet aan toe. Dat debat moet wel gevoerd worden, en daar is de gewetensfunctie van de kritische journalistiek cruciaal voor. Peters: 'We moeten die publieke functie van wetenschapsjournalistiek borgen. Daar willen we ook andere stakeholders, zoals beleidsmakers en politici van doordringen. Peters waarschuwt voor een teveel aan 'fun' in de wetenschapsjournalistiek. 'Heel goed om mensen mee te enthousiasmeren voor wetenschap en technologie. Tegelijkertijd moeten we ook heel kritisch blijven op wat nieuwe technische ontwikkelingen nu echt betekenen voor de samenleving, en welke politieke keuzes er zijn', aldus Peters.

'Never waste a good crisis'

De wetenschapsjournalistiek, die wereldwijd kampt met sterk dalende advertentie-inkomsten, is sterk in beweging. Maar: 'Never waste a good crisis', meent hoofdspreker Dan Fagin, Pulitzerprijswinnaar en docent journalistiek aan de Universiteit van New York. Volgens Fagin is dit hét moment om beslissingen te nemen over de wetenschapsjournalistiek, beslissingen die er echt toe doen. 'We kunnen niet passief afwachten en kijken wat zich voordoet. Er is actie nodig om de kwaliteit van de wetenschapsjournalistiek te borgen, en wel van allerlei partijen.'

Fagin illustreert zijn verhaal aan de hand van een gehypet bericht over de opgraving van een stel tanden in Israël. Volgens het persbericht zouden de tanden zo'n 400.000 jaar oud zijn en erop wijzen dat de oorsprong van de prehistorische mens in Israël zou liggen. Groot nieuws. De menselijke evolutie moest herschreven. Het bericht ging de hele wereld over. Totdat het ontkracht werd door twee kritische wetenschapsjournalisten: journalisten met verstand van zaken. Het persbericht over de opgraving bleek iets teveel opgeleukt door de communicatieafdeling van de universiteit. Die afdeling deed wat communicatieafdelingen volgens Fagin nu eenmaal doen: het nieuws halen voor hun opdrachtgever. Communicatieprofessionals, PR-mensen, onderzoeksinstituten en onderzoekers hebben te veel baat bij publieke bekendheid en hypes, aldus Fagin. En daarom zijn ze geneigd bevindingen te overdrijven. Volgens Fagin komt dit soort onzinjournalistiek veel vaker voor. Hij maakt zich dan ook zorgen over de scheefgetrokken verhouding tussen PR-professionals en journalisten. In de Verenigde Staten staan tegenover elke journalist gemiddeld vijf PR-mensen. En op het vlak van wetenschapsjournalistiek zou die onbalans weleens nog veel groter kunnen zijn.

Tegenkrachten

Gelukkig zijn er ook ontwikkelingen die tegenkracht bieden, vond Fagan. Als eerste is er het belang van reputatie (*reputational accountability*) voor individuele journalisten, voor media en voor wetenschappers. Allen hebben baat bij kwaliteit en zorgvuldigheid. Het web zorgt er immers voor dat je reputatie flink wordt geschaad bij fouten.

Hoopgevend is volgens Fagan het ontstaan van allerlei nieuwe digitale (verdien-)modellen in de journalistiek. Journalisten worden daarbij steeds vaker 'ontkoppeld' van traditionele advertentie-inkomsten. Voorbeelden zijn door overheden gefinancierde media (als de BBC) en met giften door filantropen gesteunde media, zoals het Amerikaanse non-profit medium *Propublica*.

Ook de steeds betere samenwerking tussen wetenschappers en journalisten, zou volgens Fagin kunnen leiden tot een verbetering van de kwaliteit van de wetenschapsjournalistiek. Met een goede samenwerking tussen wetenschappers en journalisten kunnen verhalen zowel op gezaghebbende als op interessante wijze verteld worden.

Maar er zijn ook schaduwzijden, volgens Fagan. Het web is een vrijplaats voor geruchten, en kan leiden tot heksenjacht en karaktermoord. En de ont koppeling van advertentie-inkomsten en journalisten kan ook leiden tot de opkomst van journalistieke platformen die te weinig banden hebben met het algemene publiek. Of tot platformen of media die een duidelijke – eenzijdige – agenda hebben of een belang nastreven: *'advocacy journalism'*.

Fagin sluit af met een pleidooi voor het omarmen van het experiment met nieuwe (verdien-)modellen. 'Laat duizend bloemen bloeien. We moeten kijken wat werkt en welke verdienmodellen het redden'. Hoopvolle initiatieven zijn volgens Fagin in elk geval *The Retraction Watch* (die kritisch bericht over teruggetrokken wetenschappelijke artikelen) en het non-profit journalistiek model van *Propublica*. Zelfs internetnieuws- en entertainmentreus *Buzzfeed* maakt inmiddels geld vrij voor echte onderzoeksjournalistiek.

Poen, pret en prestige

Tech-journalist Eva de Valk is positief over de toekomst van de wetenschapsjournalistiek. Er zijn voldoende belangrijke thema's en maatschappelijke vraagstukken om over te berichten. Met het stijgen van het opleidingsniveau in Nederland neemt ook het potentiële publiek voor goede journalistiek alleen maar toe. Maar, zo benadrukt de Valk, van journalisten wordt wel heel veel gevraagd. Ze moeten zichzelf steeds beter in de markt zetten. En een balans zien te vinden tussen het publieke en het commerciële belang. Volgens De Valk gaat het in het leven van een freelance journalist om keuzes tussen 'poen, pret en prestige'. Journalisten moeten lezingen houden, of nieuwsberichten schrijven om zelf de financiële ruimte te creëren voor meer onderzoekende journalistiek. Stukken die veel tijd kosten, maar die er wel toe doen, zijn steeds moeilijker om zelf te kunnen financieren; 'het wordt bijna liefdadigheidswerk'.

Volgens De Valk moeten journalisten ook steeds meer vaardigheden hebben. Het goed kunnen schrijven van een artikel van 1000 woorden is inmiddels een minimumvoorwaarde. Journalisten moeten allerlei verschillende formats beheersen; van het maken van datavisualisaties, tot het inzetten van allerlei soorten social media. Er moet steeds beter worden nagedacht over de vraag hoe je via andere wegen –zoals social media- een zo groot mogelijk publiek bereikt. Daarnaast moet er gemeten worden welk bereik je sorteert met welke kop. En moeten freelance journalisten zichzelf profileren als merk én kunnen luisteren naar het publiek.

In de paneldiscussie erna wordt er gediscussieerd over de vraag of de wetenschapsjournalistiek nog wel in staat is om zijn publieke functie te vervullen. De zaal stemt half om half. Een wetenschapsjournalist uit het publiek mist de kritische opstelling van échte wetenschapsjournalisten; journalisten van nu lezen alleen de samenvatting en niet het rapport.

Een andere wetenschapsjournalist uit het publiek is positiever gestemd: er is een enorme rijkdom aan verhalen over de wetenschap, die die wetenschap ook van context voorziet. Er zou wel vaker over politieke controverses kunnen worden geschreven, en ook het internet biedt nog meer mogelijkheden die nog onbenut worden gelaten, aldus deelnemers uit het publiek.

Specialisme?

In het panel ontstaat een discussie over de vraag of de wetenschapsjournalistiek wel een specialisme zou moeten zijn. Zijn gewone, algemene journalisten niet ook in staat om wetenschap en technologie te volgen? Ernst-Jan Pfauth van de Correspondent meent van wel. Voorwaarde is dat journalisten zich dan wel moeten focussen op themagebieden of dossiers, en daarbinnen overleg moeten voeren met experts en allerlei mensen uit het veld. Op deze manier, via dialoog, komen wetenschappelijke inzichten vanzelf aan bod.

Rob van Hattum is het daarmee oneens. Volgens hem wordt er teveel slechte wetenschapsjournalistiek bedreven door algemene journalisten, die regelmatig volstrekt onwetenschappelijke inzichten verspreiden. Van Hattum: 'Algemene journalisten hebben simpelweg niet de kennis in huis om het veld van wetenschappelijk onderzoek te doorgronden, en zijn daardoor te weinig kritisch'.

De volgende stelling betreft het publieksbereik van wetenschapsjournalisten: 'De wetenschapsjournalistiek moet meer zijn best doen om iedereen te bereiken in plaats van alleen de 'wetenschappelijk geletterden'.' Met deze stelling zijn de aanwezigen het bijna allemaal eens.

Een aanwezige stelt dat het van belang is dat niet alleen kritiek wordt geuit, maar dat er kritisch debat plaatsvindt, ook binnen de wetenschappelijke instellingen. Een onderzoeker uit het publiek vindt het publieksbereik helemaal niet zo van belang. Van Hattum geeft aan dat niet moet worden onderschat hoeveel laagopgeleiden de programma's en documentaires over de wetenschap van de publieke omroep bekijken. Tegelijkertijd is het zeker niet makkelijk om iedereen te bereiken. Pfauth stelt dat ze bij de Correspondent werken in twee groepen; enerzijds bedienen ze de kleine groep van experts en stakeholders, en daaruit put de Correspondent verhalen voor het brede publiek.

Waakhondfunctie?

In reactie op een vraag uit het publiek geeft Huub Schuijn van platform Journalism aan dat we veel spreken over de waakhondfunctie van journalisten. Maar de democratie floreert ook wanneer de stem van minderheden aan bod komt. De journalistiek moet al die stemmen laten horen. Volgens Schuijn is er voor ieder 'niche onderwerp' een 'nichedoelgroep' is die geïnteresseerd is, en bereid ervoor te betalen. Eva de Valk tekent aan dat het algemeen publiek steeds gefragmenteerder wordt. Want: wie zijn je vrienden/kennissen op Twitter of Facebook? Je eigen netwerken bepalen steeds vaker wat je leest en ziet, vindt De Valk.

D66-Kamerlid Stientje van Velthoven merkt op dat er nog steeds zeer technologiespecifiek mediabeleid wordt gevoerd. De publieke omroep '- tv en radio - wordt gefinancierd door de overheid, maar kranten niet. 'Terwijl de functies van journalistiek centraal zouden moeten staan in dit debat.'

Ook is er een roep om transparantie met betrekking tot crowdfunding. Dat is een van de voorwaarden om onafhankelijke journalistiek te beschermen in een dergelijk verdienmodel.

Het is dus een zoektocht naar nieuwe modellen en nieuw beleid, voor media en voor journalisten. Alle aanwezigen onderstrepen het publiek belang van wetenschapsjournalistiek, dat zullen we moeten borgen.

Gast sprekers

- Dan Fagin, wetenschaps- en milieujournalist en docent aan het Arthur L. Carter Journalism Institute van de New Yorkse universiteit. Hij won in 2014 de Pulitzerprijs met zijn boek Toms River.
- Eva de Valk, tech journalist bij NRC Handelsblad, De Groene Amsterdammer en de serie over Silicon Valley van DWDD University.
- Pannelleden: Huub Schuijn (Yournalism), Ernst-Jan Pfauth (de Correspondent), Rob van Hattum (VPRO en NEMO) en Eva de Valk.
- Moderator: Natasja van den Berg

Project

Het belang van de wetenschapsjournalistiek voor de democratie is het onderwerp van een toekomstverkenning van het Rathenau Instituut in samenwerking met Joost van Kasteren van de Vereniging Wetenschapsjournalisten Nederland.

Meer lezen?

<http://www.rathenau.nl/actueel/alle-categorieen/alle-jaren/alle-maanden/het-rathenau-instituut-verkent-de-toekomst-van-de-wetenschapsjournalistiek.html>

<http://www.rathenau.nl/actueel/nieuwsberichten/2015/08/voorbij-de-enerzijds-anderzijds-journalistiek.html>